

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

תרומה תשס"ט פרשת שבוע

צדקה ופיטורין הילכו יחדיו?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

השבוע נקרא אודות הקריאה למתן התרומה לבנין המשכן ונתפלל כולנו לחידוש בנין המקדש. הנביאים חגי וזכריה קראו לבני דורם לעסוק בבנין המקדש, אבל גם הסבירו להם שיזכו לכך בתנאי ש:
"אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דְבָרוֹ אֶמֶת אִישׁ אֶת רַעְיוֹ אֶמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשִׁעְרֵיכֶם "

(זכריה ח' טז).

תחת כותרת זו, ננסה לברר השבוע מהם "אֶמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם" וכיצד מגיעים ל"מִשְׁפָּט וְצֶדֶק", בסוגיית הפיטורין, הסוגיא הכואבת כל כך, שחייבת להטריד כל אחד ואחד בימים אלה.

לכאורה, מערכת היחסים בין עובד ומעביד איננה קשורה לשאלת הצדקה. אך, עיון מעמיק בסוגיא, מגלה שיש קשר ביניהם.

הצדקה המעולה ביותר היא זו המאפשרת לנצרך להתפרנס בכבוד וז"ל הרמב"ם:
"שמנה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו, מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך" (הלכות צדקה פ"י ה"ו).
בלשון ימינו, עדיף לתת לנצרך "חכה" מאשר "דג".

אלמנט של חסד ביחסי עובד ומעביד, אנו מוצאים גם בהקשר של מצוות "הענקה", שאומנם מדאורייתא נוהגת רק בענין שחרור עבד עברי, אבל בעל ספר החינוך מרחיבה לענינו של כל מעסיק וז"ל:
"אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם".

אנו יכולים ללמוד מכאן כי נוצרת מחויבות של המעביד לדאוג לעתידו של העובד גם אם יחסי עובד ומעביד נסתיימו. מכאן נובע כי אם יש אפשרות למעביד להמשיך ולהעסיק את העובד שכבר עובד אצלו, יש לתת עדיפות להמשך ההעסקה. כל מי שנאלץ ב"צוק העתים" לפטר חלק מעובדיו, חייב להתמודד עם השאלות הבאות. מצד אחד, ברור כי חובתו הראשונית של המנהל, היא לדאוג להמשך "חיותו" של העסק. מצד שני, גם אם מדובר בעסק פרטי, אם ההמנעות מפיטורין תגרור התמוטטות העסק, או שתעורר סימן שאלה בעתיד הנראה לעין להמשך קיומו של העסק, הרי שחמלה וצדקה כלפי המועמדים לפיטורים תגרום לפגיעה בכל העובדים.

משבר כלכלי, מעצם טבעו, מחייב כל גוף עסקי להכין תוכניות יעול והבראה. כיון שבהמשך העסקת עובד יש גם משום קיום של מצוות צדקה בהידור, מוטלת על המנהל החובה המוסרית, לנקוט בצעד של פיטורין, כמוצא אחרון, ולהעדיף תוכנית יעול שאיננה כוללת פיטורין. הפחתה חלקית בשכרם של כל העובדים, מה שלא יגרום להם להפך לנזקקים, יש לה עדיפות על פיטורין של חלק מהעובדים והפיכתם לנזקקים. כאשר מכינים רשימת מפורטים יש לקחת בחשבון, גם את התשובה לשאלה, מה הסיכוי של המפורט למצא עבודה במקום אחר. במידה וצריך להחליט על פיטוריו של עובד ותיק מול פיטוריו של עובד "חדש", כאשר העלות והתפוקה של שניהם שווה פחות או יותר, יש לקחת בחשבון את העדיפות שהוותק מקנה, מבחינת חובת הכרת הטוב של המעסיק כלפי העובד (שיטת LIFO).
בהלכות צדקה יש עדיפות לתמיכה בבני משפחה. לכן בעסק בבעלות פרטית, יש למעסיק מחויבות גדולה יותר כלפי עובדים, בני משפחתו. כמובן, שאם מדובר בשותפות או בחברה ציבורית, נעלם שיקול זה.

"נְחַפְּשֵׁה דְרַכֵּינוּ וְנַחְקְרָה וְנִשְׁבְּחָה עַד יְקֻנֶּק", כל אחד ואחד ישאל את עצמו במה "תרם" הוא למשבר זה, היכן טעה ובמה הוא יכול להשתפר. כל אחד ישאל את עצמו אילו לקחים הוא יכול להפיק.
אז ורק אז נוכל כולנו להיות בבחינת "נִשְׂאָ לְבַבְנוּ אֶל כְּפִים אֶל אֵל בְּשִׁמְיָם"
ולהתפלל לקב"ה כי יחיש את הפתרון למשבר הקשה.

(דברים אלה מבוססים על תשובה שתתפרסם בקרוב בחלקו השביעי של שו"ת "במראה הבזק", מבית "ארץ חמדה").

לע"נ רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל
נלבי"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH
5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

כח' שבת - ד' אדר, בבא קמא דפים נו-סב

גבולות האחריות בניזקי אדם

הרב עופר לבנת

השבוע בדף היומי (סב עמוד א) הגמרא עושה אבחנה חשובה בין מצב בו אדם מזיק בידיו לבין מצב בו אדם רק גורם לנזק על ידי פשיעתו, כגון שהיה אמור לשמור על חפץ ולא שמר עליו כראוי. המקרה בו הגמרא דנה הוא על אדם שמסר דינר זהב למישהו אחר לשמור, אך אמר לו שזהו דינר כסף. הבעייתיות במקרה הוא שהחפץ הינו באמת דינר זהב, אך השומר חושב שהוא דינר כסף שערכו פחות בהרבה. הגמרא מחלקת בין שני אופנים שהשומר יכול לגרום נזק לדינר. אם הוא הזיק בידיו את הדינר, כגון שזרק אותו לים, אז הוא חייב לשלם את שווי האמיתי כדינר זהב. אך אם הוא לא שמר על הדינר כראוי ובפשיעתו נאבד הדינר, אז הוא משלם רק דינר כסף. הגמרא מסבירה שהסיבה לאבחנה היא שבכל מקרה הוא לא היה אמור להזיק את החפץ, ולכן הוא חייב לפי ערכו האמיתי. אך לגבי חיוב שנובע מחמת חיובו לשמור, כיוון שהוא קיבל על עצמו לשמור רק דינר של כסף, אין לחייב אותו לשלם יותר מדינר כסף.

מסוגיה זו נראה כי כאשר אדם מזיק בידיו הוא חייב על כל שווי הנזק שהוא עשה, אפילו אם היה נראה לו שהוא מזיק משהו שערכו פחות בהרבה. אולם מהגמרא בהמשך העמוד נראה כי היא סותרת עקרון זה. הגמרא דנה באדם שלקח ארגז של כספים של חברו וזרק אותו לנהר. בעל הארגז טען כי בארגז הייתה אבן יקרה. הגמרא מסתפקת האם דרך בני אדם לשים אבנים יקרות בתוך ארגז של כספים או לא. לכאורה, מה זה משנה, הרי פה המזיק הזיק בידיו, ואפילו אם אין דרך בני אדם להניח אבנים יקרות בארגז כזה, מזיק בידיים חייב על כל נזק שעשה.

הראשונים נחלקו ביישוב קושיא זו. לדעת התוספות (ד"ה מי) הספק של הגמרא הוא אפילו במקום שיש לניזק עדים שהייתה לו אבן יקרה בתוך הארגז. התוספות מסבירים כי במקום שאדם כלל לא היה יכול להעלות על דעתו שהוא מזיק את הדבר שהתברר שהוא הזיק, אפילו מזיק בידיים פטור. לכן אם אין דרך בני אדם לשים אבנים יקרות בתוך ארגז של כספים אין לחייב אדם שזרק ארגז כזה, על נזק לאבן יקרה. לעומת זאת במקרה שאדם מסר דינר זהב לשמירה אך אמר שזהו דינר כסף, השומר היה יכול לעלות על דעתו שזהו דינר זהב באמת, ומה שהלה אמר לו שהוא של כסף זה כדי שהוא יסכים לשמור עליו כי חשש שהוא לא יסכים לשמור על דינר זהב.

לעומת זאת, הרמב"ם (חובל ומזיק ז, יח) וראשונים אחרים מסבירים כי אם באמת היו לבעל הארגז עדים שהייתה אבן יקרה בתוך הארגז, ודאי שהמזיק חייב לשלם עליה, כיוון שהזיק בידיים. הספק של הגמרא נסוב סביב מקרה שאין לניזק עדים שהייתה אבן יקרה בתוך הארגז. חכמים עשו תקנה שבמקום שאדם הזיק אך אינו יודע כמה הזיק, כמו במקרה זה שזרק ארגז לנהר אך אינו יודע מה תכולתו של הארגז, שהניזק נשבע מה היה שווי הרכוש שניזוק והוא נוטל מהמזיק סכום זה. אך במקום שאדם טוען שבכלל הנזק היה חפץ שאין דרך בני אדם להניח בתוך הדבר הניזוק, כמו אבן יקרה בתוך ארגז של כספים, בזה הגמרא מסתפקת אם הוא יהיה נאמן להישבע שאכן הייתה שם אבן יקרה. לכן הרמב"ם פסק שאדם אינו נאמן להישבע במקרה כזה, ורק אם יהיו לו עדים שאכן הייתה שם אבן יקרה המזיק יהיה חייב לשלם לו על כך.

המחבר (שו"ע חו"מ שפח, א) פסק כדעת הרמב"ם שעקרונית מזיק בידיים חייב על כל הנזק, גם אם לא היה יכול להעלות על דעתו כי בכלל הנזק יהיו חפצים יקרי ערך, אך במקום שאין הדבר ידוע, לא יהיה הניזק נאמן להישבע שאכן היו שם חפצים אלו. הרמ"א פסק כדעת התוספות שאפילו מזיק בידיים פטור במקום שלא היה יכול להעלות על דעתו את גודל הנזק. הש"ך (שם ס"ק ו) טוען שדעת רוב הראשונים כמחבר וכך הוא הכריע.

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה - משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

הלכות מתנה - עדי חלות בממונות

הרב אורי גנץ

בשבועות הקרובים נעסוק, בע"ה, בהלכות מתנה.

השו"ע בתחילת הלכות מתנה (חושן משפט סי' רמ"א סעיף א) כותב: "אין המקבל זוכה בה (-במתנה) או באחת מהדרכים שהקונה (כלומר: במכירה) זוכה בהן, וכיון שקנה באחת מהדרכים ההן אפילו שלא בפני עדים - קנה". מקורו של דין זה בסוגיה במסכת קידושין (דף סה:), שם אומרת הסוגיה שבקידושין (וכן בגירושין) יש צורך בנוכחות שני עדים, ותפקידם של העדים בקידושין אינו רק בתור הוכחה לקידושין במקרה של הכחשת העובדות, אלא העדים חיוניים לעצם חלות הקידושין, ואם אדם קידש אישה ללא עדים אין אלו קידושין כלל.

לאחר מכן מביאה הגמ' את דברי רב אשי שאמר שלגבי ממונות - "לא איברו סהדי אלא לשקרי". בממונות כל תפקידם של העדים הוא למנוע שקרים והכחשות, אך הם אינם נצרכים לעצם חלות המכירה או המתנה, ורק ב"דבר שבערוה" (גיטין,

קידושין יש צורך בעדים לעצם חלות הדבר. הרשב"א (בחידושו לסוגיא שם) הקשה: הרי כל המקור לעדים בדבר שבערוה הוא מהיקש לממונות (בממונות כתוב: "ע"פ שניים עדים יקום דבר" ובעריות כתוב "כי מצא בה ערות דבר", והגמ' בקידושין שם לומדת בהיקש שגם בדבר שבערוה צריכים שני עדים) וכיון שבממונות אין צורך בעדים לעצם החלות – מאין נלמד שבדבר שבערוה יש צורך בעדים לחלות הדבר?

הרשב"א עונה שלומדים "עדי חלות" בדבר שבערוה מהצורך בעדים בממונות כאשר ישנה הכחשה. אולם, קצות החושן (סימן רמ"א סק"א) שואל עליו שעדיין לא הסביר מדוע לא נשווה את שני הדינים! לכן, עונה קצות החושן שמבחינה עקרונית גם בממון יש צורך ב"עדי חלות" ע"מ שתחול המכירה או המתנה, אלא שצריך להסביר את המושג "עדים".

באמת, גם בדבר שבערוה אין צורך דווקא בעדים, אלא העקרון הוא שצריך לעשות את הקידושין (או הגירושין) באופן שיהיה ניתן להוכחה לאחר מכן. ויכולת ההוכחה של הקידושין מהווה התנאי מהותי להצלחת חלות הקידושין. אין הקידושין חלים אא"כ נעשו באופן שניתן להוכיח, ובדרך כלל, הדרך להוכיח את הקידושין היא עדים, ולכן הקידושין אינם חלים בלי עדים. אך בדיני ממונות יש לנו כלל: "הודאת בעל דין כמאה עדים דמיא". כאשר האדם מודה שהוא חייב הריהו נאמן על עצמו יותר ממאה עדים.

כיון שכך, כל עסקה ממונית הריהי ניתנת להוכחה גם בלי עדים ע"י הודאתו של החייב (או של שניהם), ולכן בממונות אין צורך בעדים לחלות העסקה, משום שנוכחותם של בעלי הדין מועילה במקום העדים.

יתכן, אמנם, שהמתחייב יכחיש בב"ד את העסקה, ולא יודה בה, ואז לא תהיה הוכחה לעסקה, אך לצורך חלות העסקה די לנו שבאופן עקרוני ניתן יהיה להוכיח את העסקה. שהרי גם בקידושין בעדים ישנה אפשרות שהעדים לא יוכלו בשעת הצורך להעיד על הקידושין (כגון שעומדים למות או ללכת למדינת הים). אלא שמספיקה לנו האפשרות העקרונית להוכחת הקידושין.

ניתן עדיין לשאול, מדוע בקידושין לא תועיל הודאת בעל דין? אולם שאלה זו כבר נשאלה בגמ' בקידושין שם, וענתה הגמ' שהאשה שמודה שנתקדשה לפלוני אינה מעידה רק לחובתה (שנאסרה לכל העולם) אלא גם לחובת הקרובים שנאסרו עליה ועליו מחמת קידושין אלו, לכן אינה נאמנת.

נציין רק, שחידוש זה של קצות החושן אינו מוסכם, ובספר "מילואי חושן" (על קצות החושן הנ"ל) הביא קושיה בשם "שערי יושר" שלפניי? הקונה מן ההפקר יצטרך עדים שהרי שם אין בעל דין שיוכל להודות בהקנתה החפץ.

כמו כן, הביא שם קושיה של ה"חלקת יואב", מה יהיה כאשר המוכר מכר ע"י שליח ולא היה נוכח בעצמו במכירה. הרי השליח אינו יכול להודות ולחייב את המוכר, והמוכר עצמו לא היה נוכח בשעת המכירה!

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

הסוסים של משה רבנו (חלק ב')

לֶחֶם אֲבִירִים אָכַל אִישׁ

ישראל התלוננו על משה ואהרון שהם רוצים לאכול אוכל רגיל; אך משה ואהרון לא התפללו עבורם. ברם, היה איש אחר שהתפלל עבורם. האיש הזה התפלל בתחילה למילוי משאלתם ל'לחם', - ובקשתו התקבלה. הדבר נודע למשה בפרשיה הסמוכה, שד' הודיע בה למשה שהוא ימטיר לישראל לחם מן השמים. ד' לא הודיע למשה בפרשיה הזו על קבלת ה'בשר', מפני שהאיש הזה התפלל בתחילה רק על ה'לחם'. לאחר מכן האיש הזה התפלל שישראל יקבלו גם בשר, ובקשתו התקבלה. הדבר נודע למשה ולאהרון בפרשיה הסמוכה, ואז משה הודיע גם על קבלת בשר - 'בַּתַּת ד' לָכֶם בְּעָרְבַּ בֶּשֶׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֶּקֶר לְשִׁבְעַי'.

דרשת חז"ל מגלה שהאיש הזה היה יהושע בן נון. חז"ל מדייקים בלשון המשורר אסף שאמר - 'לָחֶם אֲבִירִים אֶכֶּל אִישׁ; והם מגלים שה'אִישׁ' שאסף מתכוון אליו - זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל.

יהושע היה צמוד למשה בזמן שישראל התלוננו במרה על המים, והוא נוכח לראות שמשה התפלל אז לד' למילוי תאוותם למים רגילים; ויהושע לא הבין מדוע משה שותק כעת. יהושע לא יכול היה להישאר אדיש למצוקות העם, הוא החל להתפלל שד' יקשיב לרצון העם לאכול אוכל רגיל. יהושע התפלל בתחילה למילוי תאוותם ללחם, ולאחר מכן הוא התפלל גם למילוי תאוותם לבשר.

בקשתו הראשונה של יהושע - לאכול לחם, לא הצריכה שינוי גדול. הדבש והשמן שהיו ניגרים עד אז מתוך הסלעים המתבקעים היו מיוצרים בעולם העליון - בְּשָׁמַיִם. חומרים אלו, וחומרי מזון נוספים שישראל נזקקו להם, היו מומסים בתוך מים ויוצאים בתור 'נוזלים' מתוך הסלעים; וכפי שהמשורר אסף מספר 'וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסְּלֵעַ'. כעת לאחר תפילתו של יהושע, החומרים הללו חדלו לעבור את תהליך ההמסה הראשוני והם ירדו מן הַשָּׁמַיִם בצורה מוצקה. אולם גם אז ניכר עליהם הטעם המוכר הקודם של השמן והדבש; - 'וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶשֶׁת הַשָּׁמֶן, וְטַעְמוֹ כְּצַפְיַחַת בְּדָבֵשׁ'.

חז"ל מדייקים¹ בדברי המשורר אסף - 'וַיּוֹצֵא שְׁחָקִים מִמַּעַל' - שהשמים נקראים בשם 'שְׁחָקִים', מפני ששוחקים וטוחנים שם את המן. עד תפילתו של יהושע החומרים הללו עברו תהליך של המסה; אולם בעקבות תפילתו של יהושע, ד' ציווה על המלאכים לשחוק ולטחון את החומרים הללו, ולהגיש אותם בצורת ה'מן' המוצק. שינוי מצב הצבירה לא היה מוחלט והיה תקף לזמן קצר, ולאחריו המן היה חוזר להיות נוזלי כפי שהיה לפני תפילתו של יהושע; - 'וְחָם הַשָּׁמֶשׁ וְנָמְסוּ'. אולם המן שנלקט והובא אל תוך האהל היה נשמר זמן נוסף בצורה מוצקה. וישראל היו אוכלים אותו כפי שהוא, או טוחנים ומבשלים ואופים אותו.

לשיטתו של אסף, האפשרות הקודמת של קבלת החומרים המזינים בצורה נוזלית - חוסכת זמן מרובה; וניתן לנצל את הזמן הזה לעמל התורה. בעלי התוספות (ברכות דף לו, ב) מספרים שרבינו דויד ממ"ץ היה רגיל לשרות פרורי לחם במים בלילה כדי לאכלם בשחר, והוא היה עושה זאת כדי לחסוך את הזמן של ברכת המזון וכדי שיתחזק ראשו ויוכל להגיד ההלכה! לשיטת אסף, במצב הקודם של 'וַיִּנְקְהוּ דָבֵשׁ מִסְּלֵעַ וְשָׁמֶן מִחֲלָמִישׁ צוּר' היה נחסך אפילו זמן הלעיסה. המשורר אסף רואה במצב החדש שבו צריך לטחון ולאפות את המן ואח"כ ללעוס אותו - 'עונש' לעם ישראל; ולכן הוא מביא את הכתוב הזה במסגרת תיאורי העונש.

הסתירה הפנימית שבדברי אסף

התיאורים של אסף שותרים את עצמם. בתחילה הוא מספר שד' מילא את תאוותם של ישראל והם אכלו ושבעו מן האוכל הזה - 'וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ מֵאֵד וּתְאֻנֹתָם יָבֵא לָהֶם'. אולם מיד נאמר שד' הרג אותם לפני שהם הספיקו למאוס באוכל - 'לא זָרוּ מִתְאֻנֹתָם עוֹד אֶכְלֶם בְּפִיהֶם: וְאֵף אֶל-לֵהִים עָלָה בָּהֶם וַיִּהְרַג בְּמִשְׁמַנֵיהֶם...'. האם בני ישראל הספיקו לשבוע מן האוכל, או שהם נהרגו מייד כשהם טעמו ממנו? מדוע המזמור מתאר מציאות שסותרת את עצמה?

המזמור אינו מתאר מציאות שסותרת את עצמה, אלא תיאורים שונים של אותה מציאות. המשורר משתמש בלשון 'לא זָרוּ מִתְאֻנֹתָם' - כדי לרמז לנו ששורש הסתירה הזו מצוי בתורה. בספר במדבר (יא) מסופר שלאחר כשנה לשהיית בני ישראל במדבר הם אכלו את המן בלבד, והם התאוו לאכול גם בשר. משה נצטוו להודיע לעם, שהם יקבלו בשר במשך חודש ימים והם יאכלו ממנו עד שהם ימאסו בו והוא יעורר בהם גועל!! - 'עַד חֲדָשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְכָם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא'. אולם כאשר השָׁלוֹ הגיע מסופר שהשָׁלוֹ המית אותם באופן מיידי - 'הַבָּשָׂר עוֹדְנָה בֵּין שְׁנֵיהֶם טָרָם יִכְרַת וְאֵף ד' חָרָה בְּעַם וַיִּנְד ד' בְּעַם מִכָּה רַבָּה מֵאֵד'. הסתירה בין ההבטחה לבין מה שארע בפועל מעוררת תהייה!! היתכן שד' ישטה בעם ישראל?! היתכן שד' ציווה את משה להודיע לעם שהם יאכלו בשר במשך חודש ימים עד שהבשר יימאס עליהם; אך בסופו של דבר ד' המית אותם מייד כשאכלו הבשר הזה!!

במאמר הקודם "[אלדד ומידד ונבואות השָׁלוֹ](#)" הובאו דברי הילקוט שמעוני (תורה, תשלב) "מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה". הילקוט שמעוני מרמז, שהרצון לאכול בשר הוא חטא - אך לא חטא גמור; ולפיכך ישראל לא הוכו מכה גמורה. הילקוט שמעוני מגלה שד' התייחס אל מי שנגס בבשר כאל אנשים "מתים" כבר ברגע שהם נגסו בו. אך האנשים עצמם המשיכו לחיות ולאכול מן הבשר. ישראל אכלו מהשָׁלוֹ במשך כחודש ימים עד שהבטחת משה התממשה - והם מאסו באכילת הבשר.

לשיטת אסף, ההתייחסות אל המתאווים לאכול אוכל רגיל - כמו ל'מתים', אינה מצטמצמת לאוכלי הבשר בלבד. ההתייחסות הזו מופיעה אמנם במפורש רק ביחס לשלו, אולם לשיטתו - היא מתבקשת מאליה גם ביחס למן. ד' לא נתן לישראל את המן

אלא לאחר שהם התלוננו, ומכאן שהוא ציפה מהם להתאים את עצמם למצב הקודם של 'דבש מסלע ושמן מחלמיש צור', ולאכול אוכל נוזלי. ד' מילא אמנם את תאוותם לאכול לחם לשובע' ולכן הוא הביא להם מזון מוצק. אולם ד' התייחס אליהם כאל 'מתים' מייד כשנגסו ממנו.

במאמר הקודם התבאר שכאשר משה ביקש מד' 'הרגני נא הרוג' - הוא לא רצה שד' יהרוג אותו ממש. משה רצה שד' יוריד אותו ממדרגתו - וירידת מדרגה נחשבת כהריגה. ואף כאן לשיטתו של אסף, אכילת המן היא ירידת מדרגה; ולכן אסף משווה אותה ל'הריגה' - 'עוד אֶכְלֶם בְּפִיהֶם: וְאֶף אֶלְקִים עָלֶה בְּהֶם וַיְהָרֵג בְּמִשְׁמַנִּיהֶם'.

דְּרָכַת בְּיָם סוּסִיךְ

רבי יוסי ורבי שמעון משווים את ישראל באותה שעה לסוסים. ההשוואה הזו נועדה להסביר לנו שורשי המחלוקת שבין ההנהגות השונות; בין ההנהגה שמשה רצה להמשיך ולהנהיג בה את ישראל, לבין ההנהגה שיהושע הנהיג אז בישראל - הנהגה של אכילת מן מוצק. ההשוואה לסוסים שולחת אותנו לנביא חבקוק שמתאר את קריעת ים סוף (חבקוק ג, יג-טו): "יִצְאֶתָ לְיִשְׁעַ עֶמֶךְ לְיִשְׁעַ אֶת מְשִׁיחֶךָ... דְּרָכַת בְּיָם סוּסִיךְ חֲמֹר מִיָּם רַבִּים". הכתוב הזה נדרש באבות דרבי נתן (נוסחא א פרק לג):

"בשעה שעמדו אבותינו על הים... נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה לפניהם בקעה... אמר להם משה קומו עברו!... אמרו לו לא נעבור עד שנעשה לפנינו חמר. נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה טיט, שנאמר 'דְּרָכַת בְּיָם סוּסִיךְ - חֲמֹר מִיָּם רַבִּים' (ויש לדרוש את המילה חמר במשמעות של חמר=טיט). אמר להם משה קומו עברו! אמרו לו לא נעבור עד שנעשה לפנינו מדבר (יבש). נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה מדבר..."

אמר להם משה קומו עברו. אמרו לו לא נעבור עד שנעשה לפנינו נאדות נטל משה את המטה והכה על הים [ונעשה נאדות]... והיו הנודות מושכין שמן ודבש לתוך פיהן של תינוקות והן יונקין מהן שנאמר 'וַיִּנְקְהוּ דְבַשׁ מִסְּלַע וְשֶׁמֶן מִחֲלָמִישׁ צוּר' " באגדה עצמה מופיעים עשרה שלבים של המשא-ומתן שישראל ניהלו עם משה עד שהוא התאים את הים למעבר נוח לפי דרישתם. אולם הדבר תמוה! מדוע משה לא חשב על כך בעצמו?! מדוע משה לא הכה מייד את ההכאות הנדרשות להתאמתו למעבר נוח לישראל!?

האגדה מרמזת שההבדל שבין משה לבין ישראל דומה להבדל שבין שליח של המלך לבין סוסי של השליח. מלכו של העולם הטיל משימה על משה שליחו, להוביל את עם ישראל ממצרים לארץ ישראל - ולהקים מהם 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. הקב"ה הרכיב את המשימה הזו על משה, ואילו משה מרכיב את המשימה הזו על כל עם ישראל. משה הוא ה'משיח' של המשימה, ואילו ישראל הם ה'סוסים' שהוא רתם למרכבה הזו.

כאשר ישראל ומשה היו במצוקה נוראה לפני ים סוף, ד' בא להושיע את העם ואת משה - 'יִצְאֶתָ לְיִשְׁעַ עֶמֶךְ לְיִשְׁעַ אֶת מְשִׁיחֶךָ' - והוא בקע לפניהם את הים. בשלב הזה מובלט ההבדל שבין משה לבין העם. משה, שמבין ומזדהה עם המשימה, מחליט שאפשר כבר להיכנס ולעבור בדרך שנבקעת לפניהם בים - למרות שהדרך אינה במצב טוב. אך ה'סוסים' שרתומים למרכבתו אינם חשים את חשיבות המשימה. ה'סוסים' מתעקשים שתנאי הדרך ישתפרו; והסוסים האלו הם עם ישראל.

משה נכנע לדרישותיהם של ישראל שלב אחר שלב, מפני שהוא זקוק ל'סוסים' הללו להמשך הדרך. כאשר המשא-ומתן הגיע לשלב של - 'וַיִּנְקְהוּ דְבַשׁ מִסְּלַע וְשֶׁמֶן מִחֲלָמִישׁ צוּר' - ה'סוסים' הסכימו להיכנס לים שהתבקע. אולם בסופו של המעמד הגדול של קריעת ים סוף, ישראל הפכו להיות דומים למשה רבנו, וגם הם הזדהו עם המשימה הגדולה שהוטלה עליהם. ה'סוסים' הפכו ל'אנשים' והחלו לשיר - (שמות טו, א-יז) 'אֲזָז יִשְׂרָאֵל... תִּבְאָמוּ וְתִטְעַמוּ בְּהָר נַחֲלָתְךָ מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ד'".

אלא ששעת הרוממות הגדולה הזו התפוגגה בהמשך הדרך, והדבר התגלה בפרשיות המן והשלו.

כְּסוּסִים נִתְפַטְמוּ יִשְׂרָאֵל

הסלעים והצורים המתבקעים שיצאו מהם נוזלים מזינים שהכילו שמן ודבש לתינוקות של עם ישראל, המשיכו וליוו את עם ישראל גם בהמשך הדרך. משה שהבין את חשיבות השליחות שלו והזדהה עימה - לא רצה לוותר על היתרונות של האוכל הזה גם לאנשים מבוגרים. צורת ההגשה הזו חוסכת זמן רב, ופוטרת מהם את הצורך לטחון ולאפות וללעוס את האוכל. אולם ישראל רצו לאכול אוכל רגיל. הם אכלו את האוכל הנוזלי הזה בדלית ברירה, למעט התקופה שבה הם אכלו תמרים ב'אֵילִם'. אולם כשהם נסעו מ'אֵילִם' הם סרבו להמשיך ולאכול את האוכל הנוזלי, והם התלוננו שהם רוצים לאכול כבר 'לֶחֶם לְשִׁבְעֵי וּבִשָּׂר' כמו אנשים מבוגרים.

משה סרב להתפלל למילוי תאוותם. משה רצה שהם ישארו 'אנשים' כמוהו. אנשים ששירים שירת אמונה בד', ומבינים את היתרונות שגלומים באכילת המזון הנוזלי. ולפיכך, הוא סירב להיעתר כעת לרצונם לחזור למדרגת 'סוסים', - שמחפשים אוכל טעים.

אולם יהושע משרתו לא הסכים עימו. יהושע נטל על עצמו את תפקיד ה'משיח' שמטפל בהבאת הסוסים אל היעד. יהושע התבונן באיבריו, והוא ראה שיש לו איברים של אדם גדול, והוא הזדהה עם רצונם לאכול אוכל "של גדולים" כמו הגויים. דרשת חז"ל שאומרת: "על אבריו היה יורד, ומאבריו היה אוכל", אינה באה לחלוק על הכתוב בתורה שישראל היו יוצאים לשדה ללקוט את המן. הדרשה מסבירה מה היתה סברתו של יהושע שהתפלל עבור העם. יהושע התבונן באיבריו, והוא ראה שיש לו רגלים וידיים של אדם מבוגר. יהושע הסיק מכך שכל עוד הגוף של בני ישראל אינו שונה מהגוף של הגויים קשה לבני ישראל לקבל את ההנהגה הגבוהה שד' מנהיג אותם בה. ומתוך ההתבוננות באבריו הוא ביקש עבור עם ישראל אוכל רגיל כמו גויים מבוגרים אוכלים. יהושע התפלל עבורם למילוי תאוותם; והקב"ה נענה לו והמטיר להם מן ושלו.

רבי יוסי ורבי שמעון מספרים את שארע אז לפי ראייתו של משה: 'כסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה'. משה הביט אליהם כמו אל 'סוסים' שרתומים למרכבה - ואינם מבינים את גודל המשימה שהם נוסעים אליה. מה שמעניין את הסוסים הוא האוכל הטעים שהם יקבלו בתחנות שבדרך!!

לחם שמלאכי השרת טוחנין אותו

כזכור, הילקוט שמעוני מסיים בהבאת דרשה נוספת:

"דבר אחר 'לָחֶם אֲבִירִים אֶכֶל אִישׁ' - לחם שמלאכי השרת טוחנין אותו"

הדרשה הזו חותמת ביסוד חשוב ביותר. המחלוקת שבין משה - ה'משיח' שלא רצה 'לפטם' את ה'סוסים', לבין יהושע - ה'משיח' שהסכים 'לפטם' את ה'סוסים'; היא מחלוקת שבין הנהגות של משיח בן דויד לבין הנהגות של משיח בן יוסף. ובמסגרת המחלוקת הזו מושמעים טיעונים פוגעים שמשווים את עם ישראל ל'סוסים'. אולם הטיעונים הללו מושמעים לצורך ויכוח פנימי בלבד. גם במצב שעם ישראל אכל את המן במצב מוצק - הם נחשבים כמו 'מלאכים' ביחס אל הגויים. הגויים לא זכו לטעום מהמן, מפני שזהו מזון של מלאכים. עם ישראל הם 'מלאכים' - אפילו בזמן שמשה מתייחס אליהם כמו אל סוסים מתפטמים. גם הקב"ה הסכים עם יהושע, והוא אף ציווה על משה לשמור את המן לדורות (שמות טז, לב):

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ד' מְלֵא הַעֲמֹר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמַרְתָּ לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדְבַּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:"

¹ חגיגה דף יב, ב

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Montreal, Canada

מונטריאול, קנדה

אלול תשס"ג

הוצאת ספר תורה מארון קודש אחר, לאחר שארון הקודש הראשון כבר נפתח

שאלה

לקהילתנו שני אולמות תפילה, האחד משמש לימות החול והשני לשבת. באחד מימי השני פתחנו את ארון הקודש כדי להוציא את ספר התורה (עדיין לא הוצאנו אותו), ואז הבנו כי הספר המשמש לימות החול נמצא משום מה בארון הקודש שבאולם המשמש לתפילה בשבת. מה היה עלינו לעשות – להוציא את ספר התורה מארון הקודש שכבר נפתח, לגלול אותו למקום הנכון ולגרום "טרחא דציבורא", או שהיה עלינו לגשת לאולם השני (הנמצא באותה קומה) ולהביא משם את הספר הגלול לפי המיקום הנצרך לקריאה?

תשובה

יש להוציא את ספר התורה מן ההיכל שנפתח, משני נימוקים:

- א. בעיית ה"פגימה" בספר תורה¹.
- ב. מצד כבוד הציבור², עדיף לגלול הספר בפני הציבור מאשר לצאת ולהביא ספר תורה אחר.

¹ המשנה ביומא (סח ע"ב) אומרת שכהן גדול ביום הכיפורים היה מפסיק לקרוא מהספר לאחר קריאת "אחרי מות" ו"אך בעשור" שבספר ויקרא, ואת "ובעשור" של חומש הפקודים היה קורא על-פה, וכאשר הפסיק לקרוא מתוכו גוללו ואומר לעם: "יותר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן". שואלת הגמרא (ע ע"א): מדוע נזקק הכהן לומר זאת? ועונה: כדי שלא להוציא לעז על ספר התורה, שיאמרו העם שחסרה בו פרשת "ובעשור" של חומש הפקודים; וכן אומרת שם הגמרא שאין גוללים את הספר לחומש הפקודים, שכן אין גוללים בציבור מפני כבוד הציבור, ואין מביאים ספר תורה אחר מפני פגמו של ראשון.

"פגמו של ראשון" על-פי הגדרת הגמרא קיים דווקא ב"חד גברא ותרי ספרי", אבל "תלתא גברי בתלתא ספרי" ליכא פגמא. ונראה שכוונת הגמרא היא שכאשר יש החלפת ספר כביכול באמצע השימוש בו (חד גברא) יש כאן "פגמו של ראשון", אבל אם משתמשים בספר אחר אחרי גמר השימוש בספר הראשון (תלתא גברי) אין זה פוגם את הראשון.

אם כן, הנדון דידן נראה דומה למקרה של הפסקה באמצע שימוש, שכן התחלנו את השימוש בעת הבעת הכוונה להשתמש בו (על-ידי פתיחת ההיכל), ואם נסגור את ההיכל ונלך להביא את הספר השני נפגום את הספרים שבהיכל, שכן יאמרו שהסיבה שלא השתמשנו בהם (למרות שלכאורה עמדנו לעשות כן) היא מפני שהם פסולים.

ואין לטעון שכיוון שרגילים לקרות בספר האחר כל הציבור יודע זאת, שם לב שהספר אינו נמצא כעת ומבין שלא הוציאו את ספרי התורה לא משום שהם פסולים, וזאת מבי טעמים:

לא מסתבר שכל הציבור שם לב באיזה ספר תורה רגילים לקרוא, ועוד – ייתכן שנקלע לכאן אורח.

יותר מזה מצינו ב"משפטי שמואל", שהביאוהו "מגן אברהם" (סי' סט) וכן "כנסת הגדולה" (סי' קמד) שכתב שבבית כנסת שמתקיימים שני מניינים זה לאחר זה לא יקרא המניין השני בתורה, והסביר "פרי מגדים" ב"אשל אברהם" שטעמו הוא שיש חשש שיאמרו שספר תורה אחר הוא, ויאמרו שהראשון פסול; אם כן רואים שאפילו לכך שיאמרו שספר תורה אחר הוא חוששים, ואין אומרים שהמתפללים רואים שזהו אותו ספר תורה. אמנם דחוהו האחרונים, אך מטעמים אחרים, כגון שאין לנו לחדש גזרות מעבר למה שנמצא בתלמוד.

² למדנו ביומא (שם) שאין גוללין בציבור מפני כבודם. אם כן נראה לכאורה שבמצב זה רצוי להביא את ספר התורה שנמצא מחוץ לבית הכנסת, שכן אותו לא צריך לגלול. אמנם ראינו שכבוד הציבור הזה נדחה מפני תקנת חכמים, וכמו שהכריע המרדכי (הובא ב"בית יוסף" טור שו"ע או"ח סי' קמד) במקרה של ראש חודש, כשצריך לקרוא שתי קריאות ויש רק ספר תורה אחד, שנדחה כבוד הציבור מפני תקנת הקריאה של חכמים ויגללו את הספר. אבל לא ברור אם תוקפה של אי פגימת ספר תורה הוא כתקנת חכמים אם לאו, ועל כן ייתכן שאכן ידחה אותו כבוד הציבור.

אמנם לא מצאנו הכרעה בשאלה זו, אבל נראה שבכל מקרה בנדון דידן אין זה נכון להעמיד את פגם הספר מול כבוד הציבור, שכן רבנו ירוחם, והביאו "בית יוסף" (שם), כתב שכל מה שאמרה הגמרא שאין גוללין בציבור מפני כבודם הוא דווקא בזמנם, שהיה ספר התורה עומד חוץ לבית שמתפללין בו, אבל בימינו אין בעיה של כבוד הציבור, שכן ספר התורה בפנים ובגלילה עצמה אין בעיה. אמנם להלכה נדחתה דעתו, אבל נלמד מדבריו שחמורה יותר היציאה לחוץ והבאת ספר התורה מאשר הגלילה (שכן נראה שזה עיקר דבריו), ולזה אפשר שהודו לו.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרניך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א' - ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש!!! שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 400 ₪ במקום 480 ₪